

ЛЮТЕРАНСЬКА КОНФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ XVI ст. У САКСОНІЇ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Головною метою дослідження є визначення основних тенденцій сучасної історіографії лютеранської конфесіоналізації в Саксонії раннього Нового часу. Схарактеризовано специфіку методології “соціальної історії” і “нової культурної історії”. За допомогою історико-типологічного та історико-порівняльного методів визначено головні наукові підходи до проблеми лютеранської конфесіоналізації. Основні результати засвідчують наявність декількох ключових тем дослідження, зокрема, соціальної історії регіону, становлення територіальної євангелічної церковної організації, розвитку системи освіти, політичної діяльності правителів Саксонії. До перспектив подальших досліджень належить характеристика спільних та особливих рис конфесіоналізації в Саксонії. Практичне значення досягнутих результатів полягає у можливості їх використання у викладанні загальних та спеціальних курсів із всесвітньої історії, історіографії, релігієзнавства, культурології.

Ключові слова: історіографія, конфесіоналізація, Реформація, лютеранство, курфюршество Саксонське, церква, влада.

Sergiy Karikov

THE LUTHERAN CONFSSIONALIZATION OF XVI CENTURY IN SAXONY: MAIN TRENDS OF MODERN HISTORIOGRAPHY

The main purpose of the article is identifying of main trends of contemporary historiography of Lutheran confessionalization in Saxony during Early Modern Age. The features of the methodology of “social history” and “new cultural history” are characterized. Main scientific approaches to the problem of the Lutheran confessionalization are identified by means of typological and comparative methods. The main results of the research indicate the presence of several investigated topics, such as, the social history of the region, the formation of the territorial organization of the evangelical church, development of the education system, the political activities of the authorities of Saxony. The characteristic of common and special features of confessionalization in Saxony is the perspective of further investigations. The practical significance of the research results is the possibility of their use in the teaching of general and specialized courses of world history, historiography, religious studies, cultural studies.

Keywords: historiography, confessionalization, Reformation, Lutheranism, Electorate of Saxony, church, authority.

Напередодні святкування 500-річчя Реформації в Німеччині у 2017 р. увага суспільства все частіше звертається до подій минулого, на які рух, започаткований виступом Мартіна Лютера, справив вирішальний вплив. Реформація ознаменувала масштабний перехід європейського суспільства від Середньовіччя до

* **Сергій Каріков** — кандидат історичних наук, доцент, Національний університет цивільного захисту України, karikov@nuczu.edu.ua

Нового часу, позначивши ідейні пріоритети трансформації соціуму. Комплексний характер зазначеного переходу дає змогу вивчати його події в аспекті міждисциплінарних досліджень, що здійснюються істориками, філософами, релігієзнавцями, культурологами, соціологами, політологами, юристами. Зокрема, до проблем, що викликають все більшу увагу сучасних дослідників історії раннього Нового часу, належить конфесіоналізація в німецьких землях XVI ст. У її подіях вчені шукають витoki майбутніх історичних явищ: Тридцятирічної війни, Просвітництва, об'єднання Німеччини в єдину державу. Визначення зв'язків минулого із сучасністю і водночас — необхідність уникнення модернізації історичних явищ XVI ст. визначають актуальність звернення до характеристики конфесіоналізації у сучасній історіографії.

На межі XX–XXI ст. історіографія конфесіоналізації характеризується головними рисами, притаманними сучасній західній (зокрема — німецькій) історіографії. Уже наприкінці 1980-х рр. “нова культурна історія” розпочала атаку на “соціальну історію”, наслідком чого стало розмежування “соціальної історії” на декілька відокремлених одна від одної сфер дослідження, між якими відсутній професійний контакт. З “новою культурною історією” тісно пов'язана історія повсякденності, представники якої відмовилися від дослідження історичних структур та систем з точки зору соціальної історії, стверджуючи, що вона зводить індивідуума до рівня статистичної одиниці й адресата соціальної політики. Відповідно, індивідуальний та груповий суб'єктивний досвід стає популярною областю дослідження. Однак історична соціальна наука зберігає перевагу перед “новою культурною історією”, оскільки остання виключає з поля свого зору окремі проблеми і блоки. Так, вона не досліджує історію населення, історичну демографію, не визначає економіку як структурну інституцію, що характеризується власною динамікою розвитку. Коли мова йде про суспільну нерівність, представниками “нової культурної історії” не беруться до уваги нерівність економічного становища, соціальних та культурних можливостей; у сфері політики ними не вивчаються процеси прийняття рішень, постійної боротьби за панування і владу. Натомість у ФРН набуває поширення політико-соціальна історія, сконцентрована на проблемах власної нації, спрямована на розв'язання великих проблем її новітньої історії, що прагне шляхом аналізу різних історичних етапів суспільства надати імпульс новому напрямку національної історіографії. Зазначений напрям має збагатити свій зміст, додаючи феномен культури до чотирьох головних предметів власного дослідження — населення, економіки, соціальної нерівності й політики¹. Наведені вище методологічні зауваження є актуальними і для характеристики історіографії лютеранської конфесіоналізації як феномена історії раннього Нового часу.

¹ Гросс М. Основные тенденции развития западной историографии в последней четверти XX — начале XXI столетия / М. Гросс // *Общественные науки и современность*. — 2011. — № 4. — С. 100–104.

Поняття конфесіоналізації утверджується в німецькій історичній науці у другій половині XX ст. завдяки працям Е. В. Цеєдена². Визначаючи головні ідейні засади й організаційні форми конфесійного будівництва, Е. В. Цеєден водночас приділяє увагу питанням взаємодії між церковними та політичними інститутами. Дослідник виокремлює такі ключові проблеми політичної діяльності за доби конфесіоналізації: конфесійна ідея; суверенітет влади; князівське всевладдя; обов'язок захисту правителями підданих і турботи про загальне благо; форма державного ладу. Прагнення конфесійних угруповань до розвитку і стабілізації свого віровчення, зазначає Е. В. Цеєден, не залишало їм іншого вибору, окрім звернення до провідних політичних сил з метою утвердження власної конфесії в межах відповідної території. Наслідком визнання прибічниками певної конфесії зверхності над собою політичної сили ставало прийняття цією силою відповідних зобов'язань у церковній сфері. Така ситуація схарактеризована Е. В. Цеєденом як "гарантування, покровительство або союзництво"³.

Х. Клуєтінг звертає увагу на переплетення різних сил у процесі конфесіоналізації. Дослідник наголошує на тій обставині, що релігія та політика, церква і держава раннього Нового часу не можуть бути розглянуті як незалежні сили: часто світські князі заради досягнення своїх цілей проводили конфесійну політику, так само як церковним діячам для вирішення релігійних питань необхідно було брати участь у світській політиці⁴. Зазначений висновок автора має важливе значення для розуміння конфесійно-політичної ситуації в курфюршестві Саксонському, проведення лютеранської конфесіоналізації в якому справило помітний вплив на інші території Німеччини, надавши приклад реформування церкви, освіти й інших сфер соціального життя.

Г. Р. Шмідт відносить до головних характеристик конфесіоналізації територіалізацію, секуляризацію та соціальне дисциплінування. Територіалізація забезпечувала визначення меж поширення певної конфесії, сприяла формуванню ранньоабсолютистських монархій, створювала умови для одержавлення церкви, змінювала менталітет суспільства. Секуляризація охоплювала низку аспектів розвитку ранньомодерного суспільства (від соціально-політичних до правових), консолідуючи його на нових ідейних засадах. Зміст соціального дисциплінування Г. Р. Шмідт визначає як боротьбу проти народної культури, здійснювану через подолання опору середньовічних традицій, моралізацію відносин у родині, зміцнення особистої обізнаності в ідейній сутності певної конфесії⁵.

² Zeeden E. W. Grundlagen und Wege der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe / E. W. Zeeden // Historische Zeitschrift. — 1958. — № 185. — S. 249–299; Zeeden E. W. Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe / E. W. Zeeden. — München — Wien: Oldenbourg, 1965. — 216 S; Zeeden E. W. Das Zeitalter der Glaubenskämpfe 1555–1648 / E. W. Zeeden. — Stuttgart: Union Verlag, 1970. — 364 S; Zeeden E. W. Das Zeitalter der Gegenreformation von 1555 bis 1648 / E. W. Zeeden. — München: Heyne, 1979. — 320 S.

³ Zeeden E. W. Das Zeitalter der Gegenreformation... — S. 215–216.

⁴ Kluebing H. Die Konfessionelle Zeitalter. 1525–1648 / H. Kluebing. — Stuttgart: Ulmer, 1989. — S. 19.

⁵ Schmidt H. R. Konfessionalisierung im 16. Jahrhundert / H. R. Schmidt. — München: Oldenbourg, 1992. — S. 86–106.

Школа В. Райнхарда і Х. Шиллінга розробляє парадигму конфесіоналізації як всеосяжного, багатопланового впливу релігійних рухів, викликаних Реформацією, на всі сторони суспільного життя — феномена поєднання лютеранства, кальвінізму, тридентського католицизму зі становим суспільством. Це спричиняло, з одного боку, зміни в повсякденному побуті, а з другого — зворотній вплив на структури церкви⁶. В. Райнхард і Х. Шиллінг, визначаючи поняття конфесіоналізації, звертають увагу на те, що конкуренція нових деномінацій мала серйозні наслідки для соціальних та політичних інститутів. Розходження між конфесіями визначалися як відмінностями у розумінні змісту християнського віровчення у межах кожної з конфесій, так і трансформаціями організаційних структур, спрямованими на централізацію, бюрократизацію світської та церковної влади, на дисциплінування віруючих⁷. Х. Шиллінг оцінює конфесіоналізацію як “фундаментальний процес”, що докорінно змінив громадське та приватне життя європейського суспільства, як один із тих процесів, що визначили виникнення сучасної епохи⁸.

А. Хольцем зазначає, що звернення до парадигми конфесіоналізації у сучасному історичному дискурсі дає змогу характеризувати низку подій історії раннього Нового часу: тісну інтеграцію держави та Церкви, які зберігали взаємну залежність одна від одної, комплекс освітніх заходів, політичні й економічні перетворення, що зумовлювали поступову модернізацію суспільства. Так само конфесіоналізація передбачала християнізацію всього суспільства: послідовники ворогуючих конфесій, контролюючи видання літератури і здійснення літургії, справляли вплив на життєдіяльність не тільки священнослужителів та державних службовців, але й усіх інших осіб. Покращення відвідання богослужіння, закриття пивниць, розвиток початкової освіти, катехизація різних сфер суспільства стали ознаками правильного способу повсякденного життя⁹.

У працях названих вище дослідників загальні характеристики конфесіоналізації підкріплюються прикладами її реалізації в окремих територіях Німеччини. Закономірним кроком у напрямі подальшого дослідження конфесіоналізації багатьма сучасними істориками стало прагнення до детальної характеристики подій у регіонах Німеччини — духовних та світських князівствах або окремих містах. Така “регіоналізація” історіографії зазначеної проблеми, на наш погляд, є цілком закономірною. Вона об’єктивно зумовлена, насамперед, політичною роздробленістю німецьких земель у XVI ст., а також їх конфесійною неоднорідністю. Тому узагальнюючі висновки щодо головних тенденцій конфесійно-політичного розвитку німецького суспільства раннього Нового часу можуть бути зроблені лише на основі детального вивчення специфіки окремих територій. На

⁶ Прокопьев А. Ю. Открытие социального? Княжеская элита конфессиональной эпохи в современной немецкой историографии / А. Ю. Прокопьев // Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего нового времени. — СПб., 2005. — Вып. 6. — С. 71.

⁷ Holzem A. Christentum in Deutschland 1550–1850. Konfessionalisierung — Aufklärung — Pluralisierung / A. Holzem. — Paderborn: Schöningh, 2015. — Bd. 1. — S. 8.

⁸ Schilling H. Aufbruch und Krise. Deutschland 1517–1648 / H. Schilling. — Berlin: Siedler Verlag, 1994. — S. 275.

⁹ Holzem A. Op. cit. — S. 11.

нашу думку, для цього необхідно насамперед звернути увагу на ті регіони, які посідали ключові позиції в німецькому суспільстві XVI ст. За рівнем економічного розвитку, політичної активності, першості у здійсненні конфесійних перетворень до цих регіонів, безумовно, належить Саксонія.

Уже з середини 20-х рр. XVI ст. саксонські правителі й реформатори брали активну участь у ключових подіях конфесійного будівництва в Німеччині: утворенні союзу протестантських князів у Готі-Торгау (1526), запровадженні євангелічних церковних статутів міст і територій (кінець 20-х — початок 30-х рр. XVI ст.), укладанні Аугсбурзького віросповідання (1530), оформленні Шмалькальденського союзу князів та міст, що підтримали Реформацію (1531). Зазначені події, на наш погляд, доречно визначати як перші вияви лютеранської конфесіоналізації, у процесі якої основну роль у здійсненні євангелічних перетворень та контролі за їх дотриманням стала відігравати територіальна влада (зокрема — правителі курфюршества Саксонського). Так само значущим був вплив саксонських теологів і правителів на укладання “Книги згоди” (1580) — комплексу віросповідних книг, що містили розгорнуту характеристику догматики та культу євангелізму, позначаючи завершення конституювання євангелічно-лютеранської конфесії як єдиної цілісної системи, її перехід до ортодоксії. Варто простежити, як зазначені події лютеранської конфесіоналізації знаходять відображення у сучасній історіографії. Не маючи на меті надати в межах однієї статті вичерпну характеристику всіх праць з історії Саксонії раннього Нового часу, звернемося до тих досліджень, що виражають головні тенденції аналізу лютеранської конфесіоналізації в історіографічному дискурсі кінця XX — початку XXI ст.

Серед праць, які позначили зростання уваги сучасних істориків до подій конфесійного будівництва в Саксонії як важливого компонента Реформації і конфесіоналізації в німецькому суспільстві, насамперед варто вказати на збірку “Сторіччя Реформації в Саксонії”, видану в 1989 р. Нариси, що увійшли до неї, охоплюють низку проблем, що можуть бути визначені як ключові складники лютеранської конфесіоналізації в саксонському регіоні. Так, К. Блашке зосереджує увагу на ключових характеристиках економічного, політичного і соціального ладу Саксонії напередодні Реформації, доходячи висновку щодо їх переплетення і вираження наявних суперечностей у сфері релігії¹⁰. Х. Юнгханс, розкриваючи перебіг подій Реформації у 1517–1539 рр., акцентує увагу на політиці курфюрстів Фрідріха Мудрого, Йоганна Стійкого і Йоганна Фрідріха Великодушного, кожен з яких здійснив помітний внесок як у розгортання реформаційного руху в Саксонії, так і у здійснення контролю світської влади над цим процесом¹¹. Г. Вартенберг розглядає наступний етап будівництва територіальної церковної організації Саксонії (1539–1559), характеризуючи як кризові явища у розвитку євангелічного руху (Шмалькальденська війна й Аугсбурзький

¹⁰ Blaschke K. Wirtschaft, Gesellschaft und Politik vor der Reformation / K. Blaschke // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. — Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. — S. 13–32.

¹¹ Junghans H. Die Ausbreitung der Reformation von 1517 bis 1539 / H. Junghans // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. — Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. — S. 33–66.

інтерим), так і успіхи, досягнуті завдяки укладанню Аугсбурзького релігійного миру¹². Е. Кох звертається до перипетій розвитку Євангелічної Церкви Саксонії у другій половині XVI ст., простежуючи складнощі здійснення конфесіоналізації в регіоні за часів правління курфюрста Августа, пов'язані як із опором прибічників католицизму, так і з ідейними суперечностями між різними угрупованнями лютеран¹³. Можна констатувати, що матеріали збірки “Сторіччя Реформації в Саксонії” заклали фундамент подальшого дослідження проблеми лютеранської конфесіоналізації в регіоні, позначивши низку малодосліджених аспектів та невирішених питань цього історичного явища. Авторами було введено в обіг низку історичних джерел, зміст яких розкриває особливості розвитку політики, церкви, освіти, мистецтва Саксонії раннього Нового часу.

Деякі сторони лютеранської конфесіоналізації в Саксонії висвітлені у працях, автори яких звертаються до біографії фундатора Реформації — Мартіна Лютера. У цьому зв'язку передусім варто назвати дослідження М. Брехта, Х. Шиллінга і Х. Юнгханса. М. Брехт створює широку панораму Реформації, пов'язуючи характеристику діяльності Лютера на різних етапах його життя з розвитком реформаційного руху. Проблемно-хронологічний принцип дослідження дає змогу історику докладно висвітлити ключові явища різних періодів розвитку Реформації в Саксонії, до яких Лютер мав безпосереднє відношення, — віттенберзький рух 1521–1522 рр.¹⁴, розбудову територіальної євангелічної церковної організації¹⁵, відносини с курфюршеською владою¹⁶, регулювання повсякденних питань життя місцевої громади¹⁷. Х. Шиллінг, характеризуючи особливості життя й діяльності реформатора, звертає головну увагу на їх значення в масштабі німецького та європейського суспільства епохи переходу від Середньовіччя до раннього Нового часу, однак при цьому робить низку важливих зауважень щодо закономірностей перетворення “партикулярної Реформації” в окремому регіоні (Саксонії) на універсальну реформу, що консолідувала різні території і міста Німеччини в єдине ціле¹⁸. Х. Юнгханс зосереджується на проблемі становлення Віттенберга як центру лютеранської Реформації, звертаючись до питань діяльності університету, проповіді “чистого Євангелія”, відносин Люте-

¹² *Wartenberg G.* Die Entstehung der sächsischen Landeskirche von 1539 bis 1559 / G. Wartenberg // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. — Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. — S. 67–90.

¹³ *Koch E.* Ausbau, Gefährdung und Festigung der lutherischen Landeskirche von 1553 bis 1601 / E. Koch // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. — Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. — S. 195–223.

¹⁴ *Brecht M.* Martin Luther. Ordnung und Abgrenzung der Reformation. 1521–1532 / M. Brecht. — Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. — S. 34–53.

¹⁵ *Ibid.* — S. 246–285.

¹⁶ *Brecht M.* Martin Luther. Die Erhaltung der Kirche. 1532–1546 / M. Brecht. — Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1990. — S. 13–34.

¹⁷ *Ibid.* — S. 248–263.

¹⁸ *Schilling H.* Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs / H. Schilling. — München: Beck, 2014. — S. 353–355.

ра з колегами та учнями¹⁹. Зазначені праці виходять за межі суто біографічних досліджень, детально характеризуючи ті сфери життя саксонського суспільства, до яких діяльність Лютера мала безпосереднє відношення.

Поряд із цим різноманітні аспекти лютеранської конфесіоналізації в Саксонії знаходять відображення у монографіях, статтях і нарисах. Зокрема, дослідження Х. Ядатца присвячене проведенню візитацій, які стали невід'ємним компонентом функціонування лютеранської церковної організації. Спираючись на широку джерельну базу, автор аналізує специфіку життєдіяльності сільських громад, визначає передумови запровадження візитацій до повсякденної практики Євангелічної Церкви, розглядає їх хід та наслідки для проповідників, кюстерів, учителів, представників влади та сільського населення²⁰. Крім того, автор присвятив спеціальну розвідку політиці герцога Георга Бородатого, спрямованій проти наростаючого євангелічного руху в герцогстві Саксонському, розкривши її головні напрями і причини, через які курс Георга зазнав поразки²¹.

У центрі уваги Т. Тепфера перебуває така важлива складова лютеранської конфесіоналізації XVI ст., як вища освіта. Її розвиток у саксонському регіоні дослідник розглядає, звертаючись до різних аспектів функціонування університетів Віттенберга і Лейпцига²². Характерною особливістю праць Т. Тепфера є прагнення автора розглядати події у вищих школах Саксонії як складову "освітньо-культурного ландшафту" Німеччини, що значно розширює можливості дослідження. Більш вузьке, але не менш важливе питання розглядає Г. Вальтер, стаття якого присвячена заснуванню Віттенберзького університету в аспекті освітньої політики ернестинської лінії династії Веттінів²³.

Традиційно велику увагу дослідники приділяють і політичному розвитку Саксонії. Останнім часом до їх поля зору все частіше потрапляють події другої половини XVI ст. — періоду, менш дослідженого порівняно з часами лютерів-

¹⁹ *Junghans H.* Martin Luther und Wittenberg / H. Junghans. — München; Berlin: Koehler & Amelang, 1996. — 222 S.

²⁰ *Jadatz H.* Wittenberger Reformation im Leipziger Land. Dorfgemeinden im Spiegel der evangelischen Kirchenvisitationen des 16. Jahrhunderts / H. Jadatz. — Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2007. — 380 S.

²¹ *Jadatz H.* Sächsische Landesherrschaft contra Wittenberger Reformation. Die Kirchen- und Religionspolitik Herzog Georgs von Sachsen / H. Jadatz // Denkströme. Journal der Sächsischen Akademie der Wissenschaften. — 2010. — H. 4. — S. 121–132.

²² *Töpfer T.* Landesherrschaft — fürstliche Autorität — korporative Universitätsverfassung. Die Anfänge der Universität Wittenberg 1502–1525 / T. Töpfer // Universitäten und Wissenschaften im mitteldeutschen Raum in der Frühen Neuzeit. — Stuttgart: Steiner, 2004. — S. 27–54; *Töpfer T.* Die Universitäten Leipzig und Wittenberg im Reformationsjahrhundert. Aspekte einer vergleichenden Universitätsgeschichte im territorialen Kontext / T. Töpfer // Universitätsgeschichte als Landesgeschichte. Die Universität Leipzig in ihren territorialgeschichtlichen Bezügen. — Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2007. — S. 41–83; *Töpfer T.* Zwischen bildungskultureller Vorbildwirkung und politischer Legitimationsstiftung. Die Universität Wittenberg in der lutherischen Bildungslandschaft der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts / T. Töpfer // Konstruktion von Geschichte. Jubelrede — Predigt — protestantische Historiographie. — Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2012. — S. 29–52.

²³ *Walther H. G.* Wittenberg — Die LEUCOREA im Rahmen der ernestinischen Universitätsgründungen / H. G. Walther // Reformation und Rationalität. — Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2015. — S. 11–25.

ської Реформації. До успішних результатів дослідницьких пошуків у зазначеному напрямі варто віднести, зокрема, збірку “Саксонські курфюрсти протягом релігійного миру 1555–1618 рр.”, видану у 2007 р. Її матеріали присвячені подіям лютеранської конфесіоналізації в Саксонії від укладання Аугсбурзького релігійного миру до початку Тридцятирічної війни. У полі зору авторів статей, які увійшли до збірки, перебуває низка важливих питань: зовнішньополітична діяльність саксонських курфюрстів, їх взаємини з імператорською владою, економічна, церковна, освітня політика правителів Саксонії²⁴.

Р. Гросс, вивчаючи особливості розвитку альбертинської лінії князівського дому Веттінів, не оминає увагою період Реформації і конфесіоналізації. Висвітлюючи діяльність герцогів Георга і Генріха, курфюрстів Моріца й Августа, автор розкриває різні її аспекти — взаємини альбертинців з ернестинською лінією династії Веттінів, ставлення до реформаційного руху, участь у військово-політичних конфліктах (Шмалькальденська війна, “князівська війна”), зусилля саксонських правителів щодо стабілізації внутрішнього становища підвладних територій²⁵.

Дослідження Й. Брунінга присвячене постаті саксонського курфюрста Августа — активного провідника лютеранської конфесіоналізації в регіоні. Безумовно, у межах порівняно невеликого за обсягом біографічного нариса навряд чи можна очікувати розгорнутої панорами конфесійно-політичного розвитку всього курфюршества Саксонського. Однак примітно, що дослідник виокремив деякі важливі характеристики, на які варто звернути увагу при подальшій розробці проблеми. Зокрема, Й. Брунінг характеризує час правління Августа (1553–1586) як “епоху балансування і компромісу”, що було зумовлене прагненням саксонського курфюрста підтримувати мир в імперії, зберігаючи наявну розстановку політичних сил. Такий політичний курс сприяв піднесенню авторитету Августа серед протестантських князів, забезпечуючи зростання впливу династії Веттінів у Священній Римській імперії²⁶.

Й. Херрманн також звертається до політичного розвитку курфюршества Саксонського, аналізуючи його особливості через призму діяльності Моріца — брата Августа і його попередника на курфюршеському престолі. Розгляд багатогранної діяльності Моріца дає підстави досліднику визначити його як “суперечливу особистість доби Реформації”. Розумний, енергійний і водночас вкрай нерозбірливий у засобах політик, войовничий діяч (саме він став останнім німецьким правлячим князем, який загинув у битві), а разом з тим і далекоглядний майстер дипломатичних переговорів — таким постає Моріц Саксонський у зображенні Й. Херрманна²⁷.

²⁴ Die sächsischen Kurfürsten während des Religionsfriedens von 1555 bis 1618 / H. Junghans [Hg.]. — Stuttgart: Steiner, 2007. — 364 S.

²⁵ Groß R. Die Wettiner / R. Groß. — Stuttgart: Kohlhammer, 2007. — S. 102–146.

²⁶ Bruning J. August I (1553–1586) / J. Bruning // Die Herrscher Sachsens. — München: Beck, 2007. — S. 124.

²⁷ Herrmann J. Moritz von Sachsen (1521–1553): Landes-, Reichs- und Friedensfürst / J. Herrmann. — Beucha-Markleeberg: Sax-Verlag, 2013. — 272 S.

Як своєрідне узагальнення дослідницьких пошуків кінця XX — початку XXI ст. може бути визначена праця “Історія Саксонії” Ф.-Л. Кролля²⁸. Автор, намагаючись у межах дослідження охопити історію саксонського регіону від раннього середньовіччя до сьогодення, присвячує окремий розділ подіям Реформації і конфесіоналізації, акцентуючи увагу на головних змінах, що відбулися в політичних колах цієї території. Варто зазначити, що в центрі уваги Ф.-Л. Кролля перебувають насамперед події політичної історії Саксонії, які він прагне розглядати у контексті їх впливу на німецьку та європейську історію, тоді як події соціального й економічного життя регіону висвітлюються автором у загальних рисах.

Таким чином, в історіографії лютеранської конфесіоналізації в Саксонії можна визначити декілька ключових тем, що привертають головну увагу дослідників. До них належать події соціальної історії регіону (К. Блашке), становлення територіальної євангелічної церковної організації (Х. Юнгханс, Г. Вартенберг, Р. Кох, Х. Ядатц), питання розвитку системи освіти (Т. Тепфер, Г. Вальтер), політична діяльність правителів Саксонії (Й. Брунінг, Р. Гросс, Й. Херрманн, Ф.-Л. Кролля). Подальше дослідження зазначених проблем має допомогти науковцям схарактеризувати спільні з іншими німецькими територіями й особливі риси конфесійного будівництва в Саксонії, тим самим сприяючи визначенню місця цього регіону у загальному процесі лютеранської конфесіоналізації в Німеччині раннього Нового часу.

REFERENCES

1. Blaschke, K. (1989) *Wirtschaft, Gesellschaft und Politik vor der Reformation* [Economy, society and politics before the Reformation]. *Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen* [The century of the Reformation in Saxony]. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt. P. 13–32. [in German].
2. Brecht, M. (1990) *Martin Luther. Die Erhaltung der Kirche. 1532–1546* [Martin Luther. Preservation of the Church. 1532–1546]. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt. 471 p. [in German].
3. Brecht, M. (1989) *Martin Luther. Ordnung und Abgrenzung der Reformation. 1521–1532* [Martin Luther. Order and delimitation of the Reformation. 1521–1532]. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 517 p. [in German].
4. Bruning, J. (2011) *August I (1553–1586)* [Augustus I (1553–1586)] *Herrscher Sachsens* [The Rulers of Saxony]. München: Beck, 2007. P. 110–125. [in German].
5. Gross, M. Major trends in Western historiography from the last quarter of the 20th century to the beginning of the 21st century. *Social Sciences and Modernity*. № 4. P. 100–104. [in Russian].
6. Groß, R. (2007) *Die Wettiner* [Wettins]. Stuttgart: Kohlhammer. 322 p. [in German].
7. Herrmann, J. (2013) *Moritz von Sachsen (1521–1553): Landes-, Reichs- und Friedensfürst* [Maurice of Saxony (1521–1553): Territory, Empire and Peace Prince]. Beucha-Markkleeberg: Sax-Verlag, 272 p. [in German].

²⁸ *Kroll F.-L. Geschichte Sachsens / F.-L. Kroll. — München: Beck, 2014. — 128 S.*

8. Holzem, A. (2015) Christentum in Deutschland 1550–1850. Konfessionalisierung — Aufklärung — Pluralisierung [Christianity in Germany 1550–1850. Confessionalization — Enlightenment — Pluralization]. Paderborn: Schöningh. Vol. 1. XIV, 665 p. [in German].
9. Jadatz, H. (2010) Sächsische Landesherrschaft contra Wittenberger Reformation. Die Kirchen- und Religionspolitik Herzog Georgs von Sachsen [Saxon Territorial Authority contra Wittenberg Reformation. Church and Religious Politic of Duke Georg of Saxony]. Denkströme [Thought Currents]. Is. 4. P. 121–132. [in German].
10. Jadatz, H. (2007) Wittenberger Reformation im Leipziger Land. Dorfgemeinden im Spiegel der evangelischen Kirchenvisitationen des 16. Jahrhunderts [Wittenberg Reformation in Leipzig Land. Village communities in the mirror of the Protestant church visitations of the 16th century]. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 380 p. [in German].
11. Junghans, H. (1989) Die Ausbreitung der Reformation von 1517 bis 1539 [The spread of the Reformation 1517–1539]. Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen [The century of the Reformation in Saxony]. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt. P. 33–66. [in German].
12. Junghans, H. (1996) Martin Luther und Wittenberg [Martin Luther and Wittenberg]. München; Berlin: Koehler & Amelang, 223 p. [in German].
13. Klueting, H. (1989) Die Konfessionelle Zeitalter. 1525–1648 [The Confessional Age. 1525–1648]. Stuttgart: Ulmer, 436 p. [in German].
14. Koch, E. (1989) Ausbau, Gefährdung und Festigung der lutherischen Landeskirche von 1553 bis 1601 [Expansion, endangering and consolidation of Lutheran Church 1553–1601]. Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen [The century of the Reformation in Saxony]. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, P. 195–223. [in German].
15. Kroll, F.-L. (2014) Geschichte Sachsens [History of Saxony]. München: Beck, 128 p. [in German].
16. Prokop'yev, A. Y. (2005) The discovery of the social? The prince's elite of the confessional age in the contemporary German historiography. Problems of social history and culture of the Middle Ages and early Modern period. St. Petersburg, Is. 6. P. 50–90. [in German].
17. Die sächsischen Kurfürsten während des Religionsfriedens von 1555 bis 1618 [Saxon electors during the Religious Peace 1555–1618]. H. Junghans [Ed.]. Stuttgart: Steiner, 2007. 364 p. [in German].
18. Schilling, H. (1994) Aufbruch und Krise. Deutschland 1517–1648 [Departure and Crisis. Germany 1517–1648]. Berlin: Siedler Verlag, 516 p. [in German].
19. Schilling, H. (2014) Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs [Martin Luther. The rebel in the time of radical change]. München: Beck, 720 p. [in German].
20. Schmidt, H. R. (1992) Konfessionalisierung im 16. Jahrhundert [Confessionalization in the 16th century]. München: Oldenbourg, 153 p. [in German].
21. Töpfer, T. (2004) Landesherrschaft — fürstliche Autorität — korporative Universitätsverfassung. Die Anfänge der Universität Wittenberg 1502–1525 [State domination — princely authority — corporate constitution of university. The origins of the University of Wittenberg 1502–1525]. Universitäten und Wissenschaften im mitteldeutschen Raum in der Frühen Neuzeit [Universities and science in central Germany in the Early Modern period]. Stuttgart: Steiner, P. 27–54. [in German].
22. Töpfer, T. (2007) Die Universitäten Leipzig und Wittenberg im Reformationsjahrhundert. Aspekte einer vergleichenden Universitätsgeschichte im territorialen Kontext [The Universities of Leipzig and Wittenberg during the Reformation age. Aspects of

- a comparative history of the universities in the territorial context]. *Universitätsgeschichte als Landesgeschichte. Die Universität Leipzig in ihren territorialgeschichtlichen Bezügen* [The history of universities as the history of territories. The University of Leipzig in their territorial historical references]. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, P. 41–83. [in German].
23. Töpfer, T. (2012) *Zwischen bildungskultureller Vorbildwirkung und politischer Legitimationsstiftung. Die Universität Wittenberg in der lutherischen Bildungslandschaft der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts* [Between school and cultural action of model and political foundation of legitimacy. The University of Wittenberg in the Lutheran educational landscape of the second half of the 16th century]. *Konstruktion von Geschichte. Jubelrede — Predigt — protestantische Historiographie* [Construction of the history. Cheers speech — homily — Protestant historiography]. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, P. 29–52. [in German].
 24. Walther, H. G. (2015) *Wittenberg — Die LEUCOREA im Rahmen der ernestinischen Universitätsgründungen* [Wittenberg — the LEUCOREA as a part of Ernestine' university foundation]. *Reformation und Rationalität* [Reformation and rationality]. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, P. 11–25. [in German].
 25. Wartenberg, G. (1989) *Die Entstehung der sächsischen Landeskirche von 1539 bis 1559* [The genesis of the Saxon territorial church from 1539 to 1559]. *Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen* [The century of the Reformation in Saxony]. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, P. 67–90. [in German].
 26. Zeeden, E. W. (1965) *Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe* [The emergence of the confessions. Foundations and forms of confessional formation during the age of the religious fight]. München — Wien: Oldenbourg, 216 p. [in German].
 27. Zeeden, E. W. (1958) *Grundlagen und Wege der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe* [Foundations and ways of confessional formation during the age of the religious fight]. *Historische Zeitschrift* [Historical Magazine]. № 185. P. 249–299. [in German].
 28. Zeeden, E. W. (1979) *Das Zeitalter der Gegenreformation von 1555 bis 1648* [The age of the Counter-Reformation 1555–1648]. München: Heyne, 320 p. [in German].
 29. Zeeden, E. W. (1970) *Das Zeitalter der Glaubenskämpfe 1555–1648* [The age of the religious fight 1555–1648]. Stuttgart: Union Verlag, 364 p. [in German].